

Dr. Varga Norbert

A magyar közigazgatás története

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen
készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

A KURZUS ALAPADATAI

A tárgy jellege	kollokviummal záródó előadás
Tagozat	MKT-PN-17
Tárgyfelelős tanszék	SZTE Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Jogtörténeti Tanszék
Oktatók	Dr. Varga Norbert docens
Elérhetőség	6721 Szeged, Bocskai u. 10-12. 2. emelet 43. szoba Tel/Fax: (62) 544-385 E-mail: vargan@juris.u-szeged.hu
Tantárgyi kreditpontok	3
Követelmények	az adott tantárgy követelményei a tantárgy coospace színterén

A TANANYAG ELSAJÁTÍTÁSÁHOZ JAVASOLT MÓDSZERTAN

1. Olvassa el a tantárgy alapadatait.
2. Ismerje meg a tantárgy követelményrendszerét.
3. Figyelmesen olvassa el az olvasóleckét.

Az olvasólecke feldolgozásához szükséges idő: kb. 35-40 perc

Az olvasóleckében megtalálható feladat megoldásához szükséges idő: kb. 30 perc

4. A tananyag elsajátításához segítséget nyújt az ajánlott irodalom, tankönyv.
5. Válaszoljon az önellenőrző kérdésekre.
6. Amennyiben további segítségre van szüksége a tananyag megértéséhez, akkor jelezze a tantárgy oktatójának.

A király a rendi Magyarországon

A király volt a legfelsőbb államhatalmi szerv, aki a rendiség kialakulásáig egyedül gyakorolta a hatalmat. Ezt követően a rendi dualizmus időszakában az uralkodó a rendekkel együtt kormányoz, irányította az országot.

A királyi trón betöltésének szabályai:

Időben legelőször a *senioratus* elve érvényesült, ami alapján a család legidősebb férfi tagja lett az uralkodó. Ezzel az elvvel szakított Géza, amikor bevezette az elsőszülött fiú öröklését, a *primogenitura* elvét. Ezt utóbbi elv alapján lett uralkodó Szent István. Mindkét előbb említett elv párhuzamosan fennmaradt az Árpád-házi uralkodók idején. Amennyiben volt törvényes fiú utód akkor a *primogenitura* elve érvényesült, hanem volt, akkor a *senioratus* elvét hívtak segítségül a trónbetöltés kapcsán. A harmadik elv az *ideoneitas*, vagyis az alkalmasság elve volt, ami azt jelentette, hogy a leendő uralkodónak megfelelő hadvezéri képességgel és tapasztalattal kellett rendelkezni. Szent Istvántól kezdve kereszténynek is kellett lennie az illetőnek, hiszen az egyház támogatását csak ebben az esetben élvezte. A *senioratus* és a *primogenitura* is a vérség elvének érvényesülését jelentette, a vérrokonnak alkalmasnak is kellett lenni egyben a trón betöltésére. Ez azt is jelentette, hogy több féleképpen határozhatták meg, hogy ki jogosult a trónra.

Az uralkodó a családon belül dönthette el, hogy ki lesz az utóda, *kijelölhette* utódát. Szent István ezt oly módon alkalmazta, hogy Imre herceg, fiának halálát követően. Ez azt jelentette, hogy nővérenek fiát, tehát női ágon „Árpád vérét” Pétert jelölte meg, aki rövid ideig uralkodott.

Az uralkodó fiának öröklése azonban nem mindig érvényesülhetett automatikusan, különös tekintettel a család legidősebb férfi tagjának trónigényére. Az alkalmasság elve sokszor a *senioratus* elvének kedvezett és hazánkban is érvényesült az Árpádkorban. A Vazul fiakat, Andrást és Bélát visszahívták az országba és a *senioratus* elve alapján Andrást koronázták meg.

I. András (1046-1060)

Öccsének Bélának tett ígérete ellenére, még életében ifjabb királlyá koronáztatta fiát Salamont. Ez azonban nem akadályozta meg, hogy Béla trónra kerüljön. A legfontosabb az volt, hogy az uralkodó Árpád-házi uralkodó legyen. Az elsőszülöttség elve a

12. században kerül előtérbe.

Könyves Kálmán (1095-1116)

Mmegvakította öccsét Álmost, hogy alkalmatlanná tegye a trónbetöltésre és fia II. István (1116-1131) kerüljön a trónra. II. Istvánnak, aki tehát a primogenitura elve alapján került a trónra, nem volt fia, ami azt eredményezte, hogy nagybátyjának, Álmosnak fiát, Bélát jelölte ki, de ő vak volt. Ennek ellenre megkoronázták, mert az volt a fontos, hogy a leendő uralkodó István családjából kerüljön ki.

Vak Bélának (II. Bélának, (1131-1141)

azonban volt fiúutóda és ezt követő néhány uralkodónak is, ami a primogenitura elvének megerősödését jelentette. A trónbetöltés kapcsán akkor jelentkezett probléma, amikor

IV. (kun) Lászlónak (1272-1290)

nem volt törvényes utóda. A „szeretett” kunjaival élt és nem feleségével, amiért a pápa kiátkozta. Szinte az Árpád-ház már itt kihalt, amelynek elkerülése végett

III. András (1290-1301) lett a következő uralkodó, aki II. András harmadik feleségének utószülött gyermeke volt. **Ezt követően bekövetkezett az Árpád-ház kihalása 1301-ben.**

A választás elve csak akkor érvényesülhetett a magyar alkotmányjogban, ha az „ősi dinasztia” trónöröklési joga már nem érvényesült, a vérségi trónjogosultak sora kihalt.

III. Andrást halálát követően, „letört a Szent István, Magyarország első király nemzetségének, törzsének és véreinek aranyágacskája” és el kellett dönteni, hogy milyen elv alapján kerüljön betöltésre a királyi trón. Két „párt” állt egymással szemben. Az egyik az volt, akik a rendek szabad királyválasztását támogatták, míg a másik oldalon azok álltak, akik azt támogatták volna, hogy a leendő uralkodó Szent István női ágához tartozzon. A nőági öröklést az egyház is támogatta.

A vegyesházi királyok időszakában (1301-1526) a pápa jelöltje Károly Róbert volt, de ennek ellenére a koronát II. Vencel cseh királynak ajánlották fel, aki maga

helyett fiát, Vencelt küldte be az országba, akit meg is koronáztak. VIII. Bonifác pápa vitatta Vencel jogát a trónra és sokan el is pártoltak tőle, akit a trónon Ottó követett, akit szintén megválasztottak magyar királynak. Ezt követően került a trónra

Károly Róbert (1308-1342) pápai támogatással. Károly Róbert nem fogata el a választás elvét, hanem hangsúlyozta, hogy női ágon örökölte a trónt. A királynak volt fia,

Nagy Lajos (1342-1388), aki a primogenitura elve alapján örökölte meg apjától a királyi széket. Lajos azonban fiú utód nélkül halt meg, akit leánya

Mária (1382-1395) követett a trónon.

Luxemburgi Zsigmond (1387-1437) előbb társuralkodó, majd Mária halálát követően az első uralkodó lesz, aki tisztán választás eleve alapján szerezte meg a trónt. Zsigmondnak sem született fia, ezért leányának férjét Habsburg Albertet jelöli királynak, akit a magyar rendek meg is választottak.

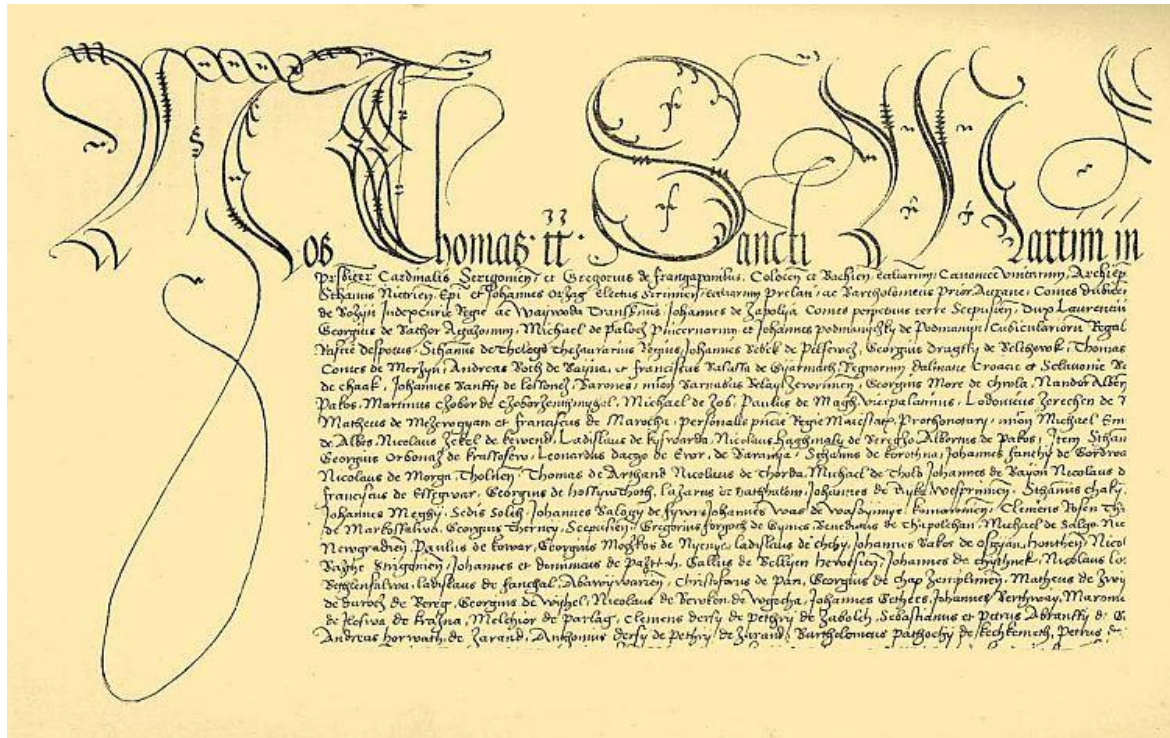
Hunyadi Mátyást (1458-1464) is magyar rendek választották meg, akinek szintén nem volt törvényes fia, ezért II. Ulászlót fogják magyar királynak megválasztani, akinek viszont született fia, aki a primogenitura elve alapján szerezte meg a trónt. Ez azt jelentette, hogy a választás és a primogenitura elve élt már csak ebben az időszakban.

A magyar rendek az 1505-ben tartott rákosi országgyűlésen elhatározták (**rákosi végzés**), hogy amennyiben a magyar királynak nem születik fiú utóda, akkor a királyválasztás joga visszaszáll a magyar rendekre.

*„Ennyi és ilyen súlyos bajoknak,
mindnyájunk nagy kárának valahára véget
óhajtunk vetni. Meg akarjuk akadályozni
azt, hogy még nagyobb veszedelembé
súlyedjünk azon esetre, ha kegyelmes*

urunk, Ulászló király (ki nemcsak kegyelmesen, nagylelkűen kormányoz s föntart minket, hanem több szabadságunkat megújította) férfiörökös nélkül találna elhúynyi és idegen fejedelem hazánkat erőszakosan elfoglalván, minket örökös szolgaságra juttatna. Mivel nincs a föld

kerekségén nemzet, mely nem önvéréből, önnemzetségéből választja királyát, urát: mi sem engedhetjük, hogy országunk, mely a kereszténységet, várfoka és vértje gyanánt, mindenkor a maga és övéi bő vérehullásával védelmezte, másoknál alábbvaló és boldogtalanabb legyen.”

<https://dka.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=6955>

Öröklési szerződésekkel is biztosítani szerették volna a trónigényeket a rendi korban, amelyek alapvetően a Habsburgok trónigényeit szolgálták. Mátyás is kénytelen volt ilyen szerződést kötni III. Frigyessel 1463-ban, ami azt tartalmazta, hogy amennyiben Mátyás fiú utód nélkül halna meg, akkor Figyes vagy utódját kell megválasztani magyar királynak. 1491-ben törvényben szabályozták azt, ha II. Ulászló fiú utód nélkül halna meg, akkor Miksa vagy utód fogja örökölni a trónt. A Habsburg-Jagello családi szerződésben 1506-ban is a trónöröklést szabályozták, amelyet 1515-ben a Habsburg-Jagello házassági szerződés egészített ki, miszerint Miksa unokája Ferdinánd feleségül veszi Ulászló leányát, Annát; Ulászló fia, Lajos pedig Ferdinánd nővérével, Máriával köt majd házasságot. Ulászlónak azonban született fia, II. Lajos követte a trónon, akinek viszont nem született gyermeke.

Ezért következett be halálakor 1526-ban a *kettős királyválasztás*. A rendek a rákosi végzésre hivatkozva megválasztották magyar királynak Szapolyai Jánost Székesfehérvárott, a Pozsonyban tartott királyválasztó országgyűlésen pedig Ferdinándot az öröklési szerződésre hivatkozva.

<https://mek.oszk.hu/01900/01918/html/index127.html>

Az 1547:5. tc-ben elismerték a rendek Ferdinánd utódaira az öröklés jogát.

Mivel azonban hosszú tapasztalásból már mindnyájan meggyőződtek arról, hogy a király Ő szent felségének Magyarországból való hosszú távolléte alatt a féktelenség sok embernél nagy mértékben növekedett és jól tudják, hogy régibb időben is mindig békésebb volt az ország minden része a király jelenlétében, semmint annak távollétében és őseik épen ezért decretumban rendelték el, hogy Magyarország királya az idő nagyobb részét az országban töltsé;

1. § És meg van írva, hogy magok a római császárok is, a kik Magyarország királyai voltak, ámbár a római birodalom és több ország meg tartomány fölött uralkodtak, annál a decretumnál fogva mégis jobbadán Magyarországon tartózkodtak.

2. § Mert jól tudták, hogy békés időben is mennyit használ az ő jelenlétük arra nézve, hogy az alattvalókat kötelességükben megtartsák.

3. § Ennélfogva könyörögnek a királyi felség, az ő legkegyelmesebb urok előtt, méltóztassék már valahára Magyarországra visszatérni és mint ennek feje, ezeket az ő lankadt tagjait felfrissíteni és feleleveníteni.

4. § Hogy ha ő felségét a keresztény köztársaság ügyei netalán gátolnák és e miatt még nem jöhetne vagy még nem maradhatna Magyarországon az ő hivei között, méltóztassék az ő fiát, a mi urunkat, fenséges Miksa fejedelmet Magyarországra az ő hivei körébe küldeni, a mint erre nézve ő felsége a pozsonyi országgyűlésen, az ország rendeknek és karainak a

könyörgésére személyesen kegyes reményt nyújtott.

5. § Mert, miután az ország rendei és karai magukat nemcsak Ő felsége, hanem örökösei uralmának és hatalmának is örök időkre alávetették az összes rendek és karok annak, ha Magyarországon marad, nem kisebb hűséggel, ragaszkodással és tisztelettel fognak engedelmeskedni, mint magának Ő felsége személyének.

6. § Hogy pedig az ő jelenlétében a féltelenségnek, zabolátlanságnak s végre minden gonoszságnak könnyebben elejét lehet venni, abban mindnyájan föltétlenül biznak.

7. § Ezt pedig Ő felségének jelenleg már csak azért is kegyesen meg kell engednie az ő hiveinek, mert kevéssel ezelőtt másik fiát, fenséges Ferdinand fejedelmet, az ő távollétének idejére a csehek között hagyta.

A rendek a királyválasztás jogáról az 1687:2. tc.-ben mondtak le, hálából a dinasztiaának az ország felszabadítása körül szerzett érdemeire tekintettel. Elismerték a fiág részére az elsőszülöttségi örökösödési jogot.

És, minthogy Ő császári és királyi legszentségebb felsége, dicsőséges és győzedelmes fegyvereivel, a keresztény név iszonyu ellenségét, a törököt számos véres és döntő ütközetben megverte, Isten segítő hatalmával, az ő naponként élethalálra kintzott nyakokról elüzte s annak torkából, melyben ekkorig, oly hosszas időtől fogva, ez egész nemzetnek legnagyobb veszélyével nyögének, ez országnak legnevezeteseb erősségeit, s ezek közt az egykor legvirágzóbb királyi székhelyet, Budát, s ez annyiszor említett országnak védbástyáját, ennek nagyobb részével együtt kiragadta s e legédesebb hazának felszabadítására ezeket, s a még fentebb bővebben elszámolt áldozatokat hozni méltóztatott:

1. § Ez oly nagy s örökké hálával említendő jótéteményeknek emlékeztetére, s alázatosan kedveskedő lelküknek mindenkorra felismerhető hálája jeléül, e Magyarországnak s kapcsolt részeinek összes karai és rendei kinyilatkoztatják, hogy mostantól jövőre s örök időkre senkit mást, mint fennczimzett Ő császári s királyi felségének saját ágyékából származott fiörökösei közül az első szülöttet (ugyanazt határozván az 1547-ik évi 5-ik s más e felől alkotott törvénycikkek) fogják törvényes

királyuknak s uruknak ismerni és azt mindenkor és annyiszor, valahányszor ily felavatás újból bekövetkezik, a fentebb kijelentett hitlevélben foglalt cikkelyek előrebocsátandó elfogadása, vagy királyi

biztosítása s e felől oly alakban, mint elődei teljesítették, leteendő eskü után, országgyűlésileg, e Magyarországon belül, meg fogják koronázni.

A trónbetöltés szabályozása III. Károly idején merült fel, akinek 1716-ban született egyetlen fia még ugyan ebben az évben meghalt. Károly igyekezett Mária Teréziának és Mária Annának az öröklési jogait törvényekkel biztosítani. Ezt fogadtatta el a Pragmatica Sanctio-nak is nevezett 1723. évi 1-2. törvénycikkeket, ami kimondta, hogy a férfiág kihalása esetén a trónt a női ág öröklí, még pedig elősorban Károly leányai, ezek és utódaik kihalása esetén József, illetve ezen ágak kihalása esetén Lipót leányai és leszármazottjaik örökölnék az elsőszülöttség rendje szerint, amelyben a fiúk mindig megelőzik a lányokat. Feltétel volt továbbá, hogy törvényes születésű római katolikus főherceg vagy főhercegnő legyen aki az örökös tartományokat oszthatatlanul és elválaszthatatlanul, kölcsönösen és együttesen és Magyarországgal együtt birtokolja.

Jelzet: MNL OL, Regnicolaris levéltár, Archivum regni, Privilegia, recte articuli (N 45), Lad. H., Serie A, Fasc. 2. 1723.

1723. évi II. törvénycikk

Ő császári és királyi legszentségesebb felsége fõlséges osztrák háza nõágának Magyarország szent koronájában s a régtõl fogva hozzákapcsolt részekben való folytonos királyi örökösödésérõl

Noha Ő legszentségesebb császári és királyi felségének magyarországi s az ehhez kapcsolt részekbõl való hû karai és rendei az õ élénk és virágzó, s legjobb állapotban levõ korát, erejét s egészségét látva, s Isten áldásában teljesen megnyugodva, igen nagyon biznak abban, hogy õ, hû karainak e végett a mindenható Istenhez intézett s szûnetlenül intézendõ imái következtében is, nagy és dicsõ finemû utódokkal a leggazdagabban meg lesz áldva, s az ország hû karai az õ fiörökõseinek szakadatlan sorával meg lesznek vigasztalva.

1. § Minthogy azonban azt is különösen át kell látniok, hogy a királyok és fejedelmek is, a többi emberrel egyenlõen, a halandóság végzetének vannak alávetve; ezért éretten s gondosan megfontolva, mind Ő legszentségesebb császári és királyi felsége elõdeinek, boldogult néhai atyjának Lipótnak, és testvérének Józsefnek, Magyarország dicsõséges királyainak, mind pedig és kiváltképen a most legkegyelmesebben uralkodó legszentségesebb császári és királyi felségnek, a haza közjavanak gyarapítására s hû polgárai örök boldogítására hadban és békében véghezvitt legdicsõségesebb tetteit s cselekedeteit, a midõn nemcsak ez

örökletes Magyarországot s az ehhez kapcsolt részeket, országokat s tartományokat az említett dicső elődeitől hagyott állapotban megtartotta, hanem a legutóbbi török háború alkalmával is annak legdühösebb támadásai ellenében lelkesedéssel bátorságba helyezte s ugyanezt diadalmas és szerencsés fegyvereivel, a hozzá kapcsolt országokra s tartományokra is, nevének halhatatlan dicsőségével s a karok és rendek, valamint az ország magánpolgárainak örök biztosságára, kiterjesztette, hogy bármely jövő időkben minden külföldi s belső zavaroktól s veszélyektől megóva legyen, és áldástadó folytonos nyugalomban és a lelkek őszinte egységében, minden külső erőszak ellenében is legszerencsésebben fenmaradhasson.

2. § S ezenkívül mindenféle belső mozgalmakat, s az uralkodás szüneteléséből könnyen támadható és a karok és rendek előtt régóta igen jól ismert bajokat is gondosan megelőzni óhajtván.

3. § Őseiknek dicséretes példái után indulva:

4. § S Ő legszentségesebb császári és királyi felsége, legkegyelmesebb uruk iránt hálájukat s hűségüket a legalázatosabban kimutatni kívánva:

5. § Ő legszentségesebb császári és királyi felsége férfiágának magvaszakadtával (mely magszakadást Isten legkegyelmesebben távol tartani méltóztatnék) az öröklési jogon való utódlást e Magyarországon és koronájában, s az Isten segédelmével már visszaszerzett és visszaszerzendő ehhez tartozó részekben, országokban és tartományokban, felséges osztrák házában nőgára is és pedig első helyen a fentisztelt

most uralkodó legszentségesebb császári és királyi felségnek.

6. § Azután, ennek magvaszakadtával, a néhai boldogult Józsefnek,

7. § S ezeknek is magvaszakadtán, a néhai dicső Lipótnak, császároknak s Magyarország királyainak ágyékából leszármazókra, és ezeknek törvényes, római katolikus, mind két nemű ausztriai főherceg utódaira, a most uralkodó legszentségesebb császári és királyi felség részéről a Németországban s azon kívül fekvő és Magyarországgal, meg az ehhez kapcsolt részekkel, országokkal és tartományokkal, az előrebocsátott jog és rend szerint, feloszthatatlanul s elválaszthatatlanul, kölcsönösen és együttesen örökösödésileg birtoklandó más országaiban s tartományaiban is megállapított elsőszülöttségi rendhez képest, uralkodás és kormányzás végett átruházzák.

8. § S az említett utódlást elfogadják;

9. § És ekképen, a felséges osztrák házba behozott és elismert eme női utódlást (kiterjesztve arra most, mindenkorra az 1687. évi 2. s 3, és hasonlóképpen az 1715. évi 2. és 3. törvénycikkeket) a fentebb említett rend szerint megállapítják.

10. § S elhatározzák, hogy azt e felséges ház említett nőága az előbbi módon örökösökül és utódokul megjelölt mindkét nemű ausztriai főhercegek azt elfogadják, helybenhagyják és az ország s a hozzá kapcsolt részek, országok és tartományok karainak és rendjeinek az előrebocsátott és a legszentségesebb császári és királyi

felségtől hasonlóan legkegyelmesebben előzetesen megerősített hitleveles, valamint más fentebb kijelentett szabadságaival s előjogaival együtt, a fent idézett cikkelyek tartalma szerint, minden következő időben, koronázás alkalmával megtartsák.

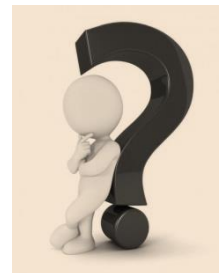
11. § S a király választására és koronázására nézve a karok és rendek ősi és régi, helybenhagyott s bevett szokását és előjogát oly értelemben tartják fenn, hogy annak csakis az említett nőág teljes kihalása után legyen helye.

Feladat: Kérem, olvassa el a kettős királyválasztás történetét:

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarNemzetTortenete-a-magyar-nemzet-tortenete-9A23/szilagyi-sandor-a-magyar-nemzet-tortenete-21F2/magyarorszag-harom-reszre-oszlasanak-tortenete-15261608-4795/elso-konyv-a-ket-kiraly-kora-15261540-47A7/ii-fejezet-kettos-kiralyvalasztas-a-ket-kiraly-politikaja-47D6/>

ÖNELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK

1. Mit jelent az idoneitas elve?
2. Mit jelent a senioratus és a primogenitura elve, alítását példákkal támassza alá.
3. Mikor és hogyan érvényesült a választás elve?
4. Milyen öröklési szerződéseket kötöttek?
5. Miért és hogyan következett be a kettős királyválasztás?
6. Mit tartalmazott a Pragmatica Sanctio?

AJÁNLOTT IRODALOM

MEZEY Barna: Magyar alkotmánytörténet. Budapest, Osiris, 2003. (ötödik kiadás) 91-103. pp.

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1515_julius_22_ervenyebe_lep_a_habsburg_jagello_hazassagi_szerzodes/